

Увагу присутніх привернули доповіді Іоанніса Казазіса (Греція) про відродження грецької освіти у Східній Європі та районах Причорномор'я, а також Фрагіскі Абатзопулу (Греція) — про життєвий шлях і творчість грецького вченого Панагоса Аксіотіса.

Слід відзначити, що для дискусій, які розгорілися після заслухання доповідей і повідомлень, як і для роботи конференції в цілому, характерною була атмосфера взаємної поваги. Керівник грецької делегації Костянтин Папулідіс підкреслив, що проведення конференції сприяло подальшому розширенню наукового співробітництва вчених України, Росії й Греції. Він запропонував організувати Фонд дослідження життя греків у зарубіжжі і закликав учених об'єднати свої зусилля для вивчення історії розвитку й діяльності грецької діаспори, перш за все в країнах СНД.

На заключному засіданні вчені домовилися про подальший обмін науковою літературою, а також обговорили ряд питань про підготовку спільних публікацій. Одностайно було прийняте рішення про продовження спільної роботи в дослідженні історичних зв'язків між народами двох країн.

Наступну конференцію заплановано провести 1998 р. у Греції.

М. М. ВАРВАРЦЕВ (Київ)

Міжнародний семінар у Пізі "Мадзінізм у світі"

У плеяді найвизначніших діячів XIX ст. чільне місце посідає мислитель і революціонер Джузеппе Мадзіні (1805—1872), постать якого викликала і продовжує викликати неоднозначні, часом протилежні оцінки. Щоправда, жодна сторона не піддає сумніву його важливу роль у боротьбі італійського народу за незалежність своєї держави. Але Мадзіні не обмежувався національними інтересами власної країни. Патріот Італії, він водночас був палким прихильником і пропагандистом визволення всіх гноблених народів та їх єднання на засадах свободи, братерства й рівноправного співробітництва. Події останнього десятиліття ще раз показали, що проблеми, які порушував великий італієць, вийшли далеко за межі його доби. Про Мадзіні та його спадщину (тільки "національне видання" його творів вже перевищило за сто томів) дедалі більше сьогодні згадують історики і політики, культурологи і юристи. Це, власне, спричинило до об'єднання дослідників з різних країн для подальших студій мадзінізму, що сформувався у поважну суспільно-політичну течію світового розвитку. Таким форумом учених став Міжнародний семінар під назвою "Мадзінізм у світі", який відбувся 17—19 жовтня 1996 р. в Пізі. Головним організатором цієї зустрічі виступив інститут "Домус мадзініана" з участю загальноіталійської державної інституції — Національної ради по дослідженнях, Пізанського університету, пізанських вищих шкіл — педагогічної та "Сант-Анна" для університетських студій і вдосконалення кваліфікації. Проведенню семінару сприяли також Конституційний суд Італії, міністерства закордонних справ, культури, адміністративні органи міста та провінції Пізи, області Тоскана, наукова комісія Фундації П'яджо, торговельна палата та ощадний банк Пізи.

До цього старовинного міста, визначного центру науки і культури Європи, з'їхалися, крім численних італійських фахівців, дослідники з Англії, Болгарії, Греції, Індії, Іспанії, Польщі, Румунії, Угорщини, України, Франції, Швейцарії, Югославії, Японії. До програми форуму

було включено 40 доповідей, розподілених на чотири проблемно-тематичні сесії: "Історія історіографії", "Політична думка і концепція демократії", "Ідея нації і питання національностей", "Соціальна теорія і громадська діяльність". Порядок засідань був складений так, що кожен учасник семінару мав можливість бути присутнім на всіх доповідях і в такий спосіб скласти повне уявлення про новітні розробки не тільки своїх колег по сесії, а й тих, хто працює в суміжних галузях мадзінізнавства. Кожна сесія починалася оглядовими доповідями, підготовленими відомими істориками — університетськими професорами Джузеппе Монсаграті (Рим), Сальво Мастеллоне (Флоренція), Франческо Гуїда (Венеція), Франко Делла Перута (Мілан). Їхні виступи великою мірою задавали тон розгортанню обміну думками і дискусіям.

У самій Італії семінар був сприйнятий як неординарна подія в науковому житті і викликав схвалення з боку дослідницьких закладів та науковців, відгуки в засобах масової інформації. На ім'я президента Інституту проф. Луїджі Донато надійшла телеграма Президента Італійської Республіки Оскара Луїджі Скальфоро, в якій зазначається: "Сердечно вітаю поважних доповідачів і всіх учасників першого міжнародного семінару "Мадзінізм у світі"; особливо радий передати щире "ласкаво просимо" Італії бажаним зарубіжним гостям. Слід сподіватися на авторитетний вклад науки, завдяки якому уявлення про Джузеппе Мадзіні можуть бути поглиблені з'ясуванням впливу, котрий він справив поза національними кордонами на вироблення нових трактовок демократії і свободи". Президент країни порівняв працю науковців, які зібрались у Пізі, з такою інституцією, як суд присяжних, що символізує в демократичному суспільстві незаангажовану об'єктивну думку.

З цих позицій, власне, й розглядалися різні аспекти політичних, ідейних та інших зв'язків мадзінізму, який формувався на широкій базі утвердження демократії, принципу національності, робітничого руху, емансипації жінок, освіти і поширення культури. Низка доповідей, що торкалася питань історії країн Східної Європи, була запропонована в основному дослідниками, які прибули з цього регіону на запрошення італійської сторони. Цілком слушно, що переважно в їх виступах йшлося про слов'янську проблематику, якій найбільшу увагу було приділено на 3-й сесії, де про впливи і зв'язки Мадзіні доповідали Франческо Гуїла (Венеціанський університет), Ардуїно Аньеллі (Трієстинський університет), Йоанна Угневська (Варшавський університет), Тетяна Кріцман-Малев (Трієст), Крумка Шарова (Болгарська академія наук), Любінка Карпович (Рієка-Фіуме). Схожі із слов'янськими аспекти взаємин з мадзінізмом висвітлювалися також в усіх інших доповідях, з якими виступили на цій сесії Гіта Співастава (Харан Сінг університет, Індія), Йорді Кассасар (Барселонський університет), Марія Мануела Таверес Рібейро (університет м. Коїмбра).

Цілком новою для мадзіністських студій стала українська тема, якій було присвячено доповідь "Український національний рух у контексті мадзіністської доктрини" головного наукового співробітника Інституту історії України НАНУ д-ра іст. наук М. М. Варварцева. Порівняльний аналіз італійських та українських історичних документів дав змогу внести нові акценти у визначення ідейних джерел Кирило-Мефодіївського товариства, у характеристику діяльності українських демократів-шестидесятників, Михайла Драгоманова, зробити корективи в усталені оцінки їхніх програмних поглядів щодо національної державності, федералізму тощо. Заключною на згаданій сесії була доповідь Маріоді Наполі (бібліотека Палати депутатів Італії) "Національність і людство: "Голос народів" (1918—19)", цікава тим,

що в ній йшлося про журнал, який першим в Італії розглянув перебудову повоєнної Європи з позиції мадзіністського принципу національності і в цьому зв'язку згадував і Україну. Зазначимо, що редактором цього видання був визначний громадсько-політичний діяч і філантроп У м б е р т о Д з а н о т т і - Б ' я н к о , який невдовзі (у 1922 р.) відвідав Україну з місією допомоги голодуючим і залишив записи про це у своєму щоденнику.

Семинар завершився роботою Круглого столу, що проходив під девізом "Мадзінізм між ХХ і ХХІ ст." Змістовна вступна доповідь, виголошена головною — віце-президентом Інституту "Домус мадзініана" проф. Д ж у л ь я н о ю Л і м і т і , — окреслила як здобутки міжнародних досліджень, так і їх перспективи. Закриваючи семінар, Дж. Ліміті підкреслила важливе значення для історичної науки вивчення спадщини Мадзіні, її впливу у світі, відзначивши в цьому зв'язку працю науковців зарубіжних країн, у тому числі України.

На завершення відбулася презентація анналів "Мадзінізм у світі" за 1995 і 1996 рр., опублікованих у Пізі "Домусом мадзініана" при фінансовій підтримці Національної ради по дослідженнях під редакцією Д ж у л ь я н и Л і м і т і та за участю М а р і о д і Н а п о л і , Ф р а н ч е с к о Г у і д и , Дж. М о н с а г р а т і . У виданні широко представлено студії істориків з різних країн і вперше з України — дослідницю розробку М. М. Варварцева "Поширення мадзіністської думки в Україні ХІХ ст.", здійснену переважно на архівних матеріалах.

Необхідно відзначити, що інститут "Домус мадзініана" — ініціатор семінару — є одним з провідних італійських центрів документації й досліджень історії Рісорджименто. Заснований 1952 р., він міститься в будинку, де після повернення з тривалої еміграції жив і помер Джузеппе Мадзіні. Тут функціонують зразково впорядковані спеціалізована бібліотека, архів, меморіальний музей. Від недавнього часу у фондах цієї установи зберігаються й українські матеріали. Інститут здійснює велику публікаторську діяльність: видає свій журнал "Bollettino della Domus mazziniana", монографії в двох серіях — "науковій" і "популярній", матеріали наукових конференцій, присвячених Мадзіні та його послідовникам.

В. М. ГОРОБЕЦЬ (Київ)

Започаткування історичних читань, присвячених пам'яті І. О. Гуржія

У жовтні 1996 р. виповнилося 25 років від дня смерті видатного українського історика, члена-кореспондента Академії наук УРСР, доктора іст. наук, професора, колишнього завідувача відділом та заступника директора Інституту історії АН УРСР Івана Олександровича Гуржія. Вшановуючи пам'ять визначного вченого та організатора науки, науковці Інституту історії України НАН України, викладачі та студенти Черкаського педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького, представники інших наукових інституцій, за участю громадськості та державної адміністрації Черкащини 22 листопада 1996 р. в рамках VI Всеукраїнських історичних читань "Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку" провели на батьківщині історика в с. Худяки Черкаського р-ну Черкаської обл. вечір пам'яті І. О. Гуржія, яким започаткували щорічні Гуржівські читання. Рішення про їх проведення було ухвалено 5 жовтня 1995 р. Вченою радою Інституту історії України.

Вечір пам'яті розпочався з виступу завідувача кафедрою історії України Черкаського педагогічного університету, доктора іст. наук А. Ю. Чабана. Він висловив щире подяку землякам вченого, колективу Інституту історії України НАН України, присутнім на зібранні науковцям, викладачам і студентам за те, що вони шанують пам'ять видатного черкащанина, уважно вивчають та плідно розробляють започатковані ним напрями дослідницької роботи.

З привітальним словом до учасників урочистого зібрання звернувся директор Інституту історії України НАН України, академік, доктор іст. наук В. А. Смолий. Він детально висвітлив життєвий і творчий шлях І. О. Гуржія, охарактеризував значний науковий доробок ученого, високо оцінив його як одного з провідних організаторів вітчизняної історичної науки 50-х — початку 70-х рр. Зокрема, В. А. Смолій звернув увагу присутніх на надзвичайну цілісність вдачі вченого, його цілеспрямованість, яка дозволила селянському юнакові з бідняцької родини за порівняно короткий час здобути ґрунтовну освіту, стати висококваліфікованим фахівцем, завоювати заслужений авторитет у науковому середовищі не лише в Україні, а й за її межами. На його долю, відзначив далі виступаючий, випали всі труднощі та випробування, які довелося долати країні та її народові в цілому. Відразу ж після завершення навчання в Одеському університеті І. О. Гуржій уже 27 червня 1941 р. відправився на фронт. Пройшовши всю війну, діставши серйозні поранення та контузію, лише у квітні 1945 р. за станом здоров'я був демобілізований і зміг повернутися до мирної праці. А в листопаді того ж року, поправивши трохи підірване війною здоров'я, І. О. Гуржій вступає до аспірантури Інституту історії АН УРСР. Через неповних три роки, в травні 1948 р., успішно захищає кандидатську дисертацію "Повстання турбаївців". Після цього розпочинається наукова робота в Інституті історії, а з нею — поступове сходження до вершин науки. Протягом 50—60-х рр. з-під пера історика виходять численні наукові праці, в тому числі й кілька капітальних монографій: "Повстання селян в Турбаях (1789—1793)", "Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини 19 ст.", "Зародження робітничого класу України", "Боротьба селян і робітників України проти феодально-кріпосницького гніту (з 80-х років 18 ст. до 1861 р.", "Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця 18 ст. до 1861 року)", "Україна в системі всеросійського ринку 60—90-х років 19 ст." Водночас Іван Олександрович активно займається освітницькою діяльністю. Під його керівництвом чи за безпосередньою участю як автора виходять у світ численні підручники та посібники для шкіл і вузів республіки.

Значний науковий внесок ученого здобув визнання серед наукових кіл України. У 1954 р. йому присвоюється науковий ступінь доктора іст. наук, через рік — звання Професора, а в листопаді 1958 р. — обрано членом-кореспондентом АН УРСР.

Високо оцінив В. А. Смолій і науково-організаційну діяльність ученого. І. О. Гуржій тривалий час очолював відділ історії феодалізму, а згодом — історіографії та джерелознавства Інституту історії; з 1958 р. і до кінця життя обіймав посаду заступника директора по науковій роботі. Протягом 1963—1968 рр. — виконував обов'язки академіка-секретаря Відділу економіки, історії, філософії та права Президії АН УРСР. Крім того, Іван Олександрович був відповідальним редактором понад 20 монографій та збірників наукових статей, брав участь у роботі редколегій понад 30 видань, у тому числі й "Українського історичного журналу", "Истории СССР", "Науки і суспільства" і т. д.

В цілому, на думку доповідача, І. О. Гуржій вніс помітний вклад у розвиток вітчизняної історичної науки, збагативши її значними науковими досягненнями та започаткувавши нові напрями дослідницької

діяльності. Творчий доробок ученого вимагає серйозного вивчення та переосмислення.

Про роки спільної праці з І. О. Гуржієм в стінах Інституту історії розповів присутнім доктор іст. наук, професор І. М. Кулінич. Він, зокрема, відзначив високу фахову підготовку вченого, його надзвичайну працьовитість, людяність і порядність.

Черкаський краєзнавець Ю. М. Гуржій поділився власними спогадами про родину Івана Олександровича, згадав молоді роки майбутнього вченого. Крім того, від імені жителів села Худяків подякував науковцям, громадськості за увагу до їх славного земляка, у свою чергу запевнивши їх, що на батьківщині історика шанують його світлу пам'ять: одна з вулиць села носить його ім'я; на будинку місцевої школи встановлено меморіальну дошку; у місцевому музеї містяться експонати, що розповідають про життєвий і творчий шлях І. О. Гуржія.

Про роки навчання І. О. Гуржія на історичному факультеті Одеського університету розповіла доцент Черкаського педагогічного університету Ф. А. Палівода. Вона, зокрема, наголосила на тому, що потяг до наукової праці в Івана Олександровича пробудився вже зі студентської лави — в роки навчання в університеті він очолював студентське наукове товариство, опублікував свою першу статтю.

Від імені Черкаської районної держадміністрації виступив її голова О. М. Марченко, який відзначив небуденність акції по вшануванню пам'яті І. О. Гуржія не лише для його земляків — жителів села Худяків, а й громадськості всієї Черкащини. Також він запевнив присутніх, що пам'ять про визначного земляка й надалі буде шануватися на його батьківщині і на прикладі його життя та самовідданої праці виховуватимуться прийдешні покоління черкашан.

Син Івана Олександровича, кандидат іст. наук, старший науковий співробітник Інституту історії України О. І. Гуржій щиро подякував усім за теплі слова про батька, за збереження доброї пам'яті про нього.

Учасники вечора пам'яті І. О. Гуржія, підтримуючи висловлені виступаючими пропозиції, ухвалили рішення про щорічне проведення Гуржіївських читань і публікацію їх матеріалів спеціальними збірниками, а також про запровадження на історичному факультеті Черкаського університету іменної, Гуржіївської, стипендії, яка надаватиметься за відмінні успіхи в навчанні та плідну дослідницьку працю найкращим студентам.